

ЈАДРАНКА ЂОРЂЕВИЋ ЦРНОБРЊА

Етнографски институт САНУ, Београд

jadranka.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

АЛЕКСАНДАР КРЕЛ

Етнографски институт САНУ, Београд

Дечји рођендани на зеленим површинама у Београду – пример уписивања културних садржаја у физички простор*

У раду представљамо резултате прелиминарних истраживања прославе дечјих рођендана на зеленим површинама у Београду у другој деценији 21. века. У истраживаном периоду је у граду била широко заступљена пракса прославе рођендана у дечјим играоницама комерцијализованог типа. Рођендани „у природи“ су за разлику од наведеног били права реткост. Та чињеница нас је подстакла на то да истраживачки фокус усмеримо ка прославама рођендана на зеленим површинама. Поменуто друштвена пракса је анализирана у контексту употребе јавног градског простора, тј. зелених површина за организовање приватних догађаја с намером да се размотре разлози за њену појаву у времену када су дечји рођендани бивали део процеса институционализације и комерцијализације детињства. Анализа усмених наратива се базира на емпиријском материјалу који смо прикупили путем неформалних разговора са родитељима који су организовали рођендане „на отвореном“, тј. „у природи“. Дечји рођендани чијој прослави смо имали прилике да присуствујемо ор-

* Рад представља резултат истраживања др Јадранке Ђорђевић Црнобрње у Етнографском институту САНУ, финансираног од Министарства науке, технолошког развоја и иновација РС на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години број: 451-03-47/2023-01/200173, од 3. 2. 2023.

ганизовани су на Савском кеју, у Кошутњаку и на Ади Циганлији. Теренско истраживање је обављано у неколико наврата у периоду 2014–2018. године и подразумевало је примену класичних метода теренског рада у етнологији и антропологији (опсервација са партиципацијом и разговор са актерима догађаја).

Кључне речи: дечји рођендани, јавни градски простор, зелене површине, град Београд, 21. век

Children's Birthday Celebrations in Public Green Spaces in Belgrade – an Example of Projecting Cultural Content onto Physical Space

In this paper we present the results of preliminary research into children's birthday celebrations in public green spaces in Belgrade during the second decade of the 21st century. This period is characterized by the widespread practice of celebrating children's birthdays in commercial children's playrooms. Birthday celebrations "in nature" were very rare in comparison. Thus we decided to focus on birthday celebrations held in public green spaces. This social practice is analyzed in the context of utilizing urban public space, public greens for organizing private events with the intent to consider the reasons for its appearance at a time when children's birthdays were becoming part of the processes of the institutionalization and commercialization of childhood. The analysis is based on empirical material gathered through informal conversations with parents who organized birthday parties "in the open", "in nature". Children's birthday parties we attended were organized at the Sava quay, in Košutnjak and at Ada Ciganlija. The fieldwork was conducted periodically from 2014 to 2018, and entailed the application of classical fieldwork methods in ethnology and anthropology (participant observation and interviews with the participants of the events).

Key words: children's birthday parties, urban public space, public green spaces, Belgrade, 21st century

ЗАШТО ДЕЧЈИ РОЂЕНДАНИ?

Прослављање дечјих рођендана је истраживачко поље које је остајало по страни у оквиру домаће етнологије и антропологије све до осамдесетих година 20. века. Тада су Мирослава Малешевић и Добрила Братић обавиле истраживање прославе дечјих рођендана у појединим местима у западној Србији (Malešević & Bratić 1983, 87–99). Тим путем су увеле ову тематику у домаћу етнологију и антропологију. Истраживања прославе дечјих рођендана су наново покренута у Етнографском институту САНУ почетком 21. века (Krel & Đorđević Crnobrnja 2017, 61–70).¹ Осим истраживања која су обављали аутори овог рада покренута су проучавања и других тема које се тичу урбаних искустава деце у садашњости (Bogdanović 2022, 103–127; Tomašević 2022, 129–151).² На тај начин су у Етнографском институту САНУ постављене основе антропологији детињства.

У данашње време, прослављање дечјих рођендана у Републици Србији јесте веома распрострањен и веома значајан облик друштвене и културне праксе у вези са детињством, како за дете и родитеље тако и за њихове сроднике и пријатеље. Дечји рођендани су у периоду креирања неолибералне тржишне економије у Србији почели да бивају измештени из уског круга породице и уже сродничке заједнице и постали су део друштвене праксе коју у 21. веку, када је детињство у питању, карактеришу процеси институционализације и комерцијализације, с једне и процеси индивидуализације и фамелизације с друге стране (в. Radović 2014; Lazarević & Malović 2017, 200–204; Jerončić 2015, 11–30). Ти процеси, само наизглед дијаметрално супротни, део су глобалних друштвених, економских и културних кретања у правцу померања постојећих и креирања другачијих вредносних система и културне нормативности. Прославе дечјих рођендана су се успешно уклопиле у актуелне друштвене процесе не

¹ Према нашим сазнањима, и у другим сродним научним дисциплинама у Србији прослави дечјих рођендана у садашњости није била посвећена пажња. У домаћој социологији постоје истраживања неких других тема из домена детињства у урбаним срединама (в. Tomanović 2004; Tomanović 2010; Radović 2014. и др.).

² Поменути радови су једним делом резултат истраживања која смо као тим Етнографског института САНУ обављали на пројекту “Age and Generations in Serbia and Bulgaria: Anthropological studies”. Пројекат је реализован у оквиру међуакадемијске сарадње Института за етнологију и студије фолклора са Етнографским музејом при Бугарској академији наука и Етнографског института САНУ (2020–2022) (в. Đorđević Crnobrnja 2022b, 13–18).

мењајући свој смисао и суштину и не губећи од своје популарности, управо супротно, дејчи рођендан је задржао статус друштвено пожељног облика понашања и постао културна константа (Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–152).

Увидевши значај истраживања прославе дејчих рођендана у урбаној средини настојали смо да фокус усмеримо ка оним темама и аспектима који су се показали посебно индикативним за разумевање ове друштвене и културне праксе у садашњости.

У нашим претходним истраживањима смо сагледавајући одлике прославе дејчих рођендана у Београду дошли до закључка да они представљају висококомерцијализовану друштвену активност везану за детињство (Krel & Đorđević Crnobrnja 2017, 61–70; Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–152). Истраживајући рођендане који се организују у дејчим играоницама почетком 21. века, учили смо такође да су у пракси присутни и они који се одвијају на отвореном простору, тј. на зеленим површинама у граду. То нас је подстакло да истраживачки фокус усмеримо и ка тим рођенданима. Свако истраживање прославе дејчих рођендана, па тако и ово наше, у начелу имплицира питање простора и/или места на којем се рођендан прославља, а у вези са тим и на питање контекста прославе рођендана. Премда је у овом раду акценат стављен управо на место прославе рођендана, што је разумљиво уколико појемо од тога да се рођендани на зеленим површинама могу сагледати као противтежа онима који се организују у играоницама, које се сматрају примером висококомерцијализованих дејчих игралишта (Radović 2014), односно дејчих места (Radović 2015, 81–97). Уједно постоји основа да се овај облик друштвене и културне праксе посматра у контексту уписивања културних садржаја у јавни градски простор и на тај начин као средство комуникације индивидуе са заједницом. У том смислу прославе рођендана на зеленим површинама у граду посматрамо као пример претварања физичког у културни простор.³ Говоримо дакле о непосредној употреби физичког простора (Žikić 2007, 85) који се путем активности које се на њему одвијају симболички гледано претвара у културни простор.

Имајући напред наведено у виду конципирали смо истраживање чије прелиминарне резултате износимо у овом раду.

³ О томе како културна когнитивност контекстуализује физички простор у Београду в. Žikić 2007, 73–106.

САША КРЕЛ И ДЕЧЈИ РОЂЕНДАНИ

Истраживања дечјих рођендана почетком 21. века започета су у домаћој етнологији и антропологији на иницијативу др Александра Крела који је био запослен у Етнографском институту САНУ од 2003. до 2021. године. У истраживачком фокусу етнолога и антрополога Саше Крела су биле у првом реду дечје игровне активности, као и поједине друге теме из сфере детињства.⁴ Саша, мој дугогодишњи институтски колега и сарадник, у више наврата је поделио са мном своја искуства и знања стечена током истраживања дечјих игара у Војводини (Krel 2005). На тај начин ме је заинтересовао, а уједно и подстицао ка истраживању оних тема које се контекстуално могу сместити у оквиру антропологије детињства. Са Сашом сам често разговарала о својим искуствима које сам стицала као родитељ. Увидели смо да су детињство и одрастање у градској средини у садашњости од посебног значаја за етнолошка и антрополошка истраживања. Стога смо започели са проучавањем нама посебно инспиративне теме – то су дечји рођендани.⁵

Када нас је колегиница Гордана Благојевић позвала на сарадњу у оквиру свог пројекта: “Different Identities and Functions of Urban Space: A Comparative Study of the Circumstances in Belgrade and Athens”, договорили смо се да обавимо истраживање у чијем ће фокусу бити игровне активности деце у београдском насељу у којем је Саша одрастао (Чубура). Имали смо у плану да анализирамо промене које су се десиле у погледу избора места за игру и дечјих игара услед урбанистичких промена насталих у том београдском насељу почетком 21. века. План и ток истраживања ове тематике је у великој мери диктирала епидемиолошка ситуација проузрокована ковидом 19 коју смо имали током 2020. и 2021. године. Та „тешка и предуга 2021. година однела је, изненада, много добрих људи у пуној духовној снази“ (Radisavljević 2022, 212). Другог октобра те исте године смо се са великом тугом опростили од нашег колеге и пријатеља Саше Крела. Тада се зауставила и моја активност на нашем заједничком ис-

⁴ У вези са биографским подацима и библиографијом др Александра Крела в. Žikić, Đorđević & Petrović 2022, 7–9; Milenković Vuković 2022, 11–27; Radisavljević 2022, 212–213; Đorđević Crnobrnja 2022b, 305–309.

⁵ На почетку истраживања су у фокусу биле прославе рођендана које су се одвијале у Београду почетком 21. века у дечјим играоницама, потом смо истраживање усмерили и ка прославама дечјих рођендана у периоду социјализма (Krel & Đorđević Crnobrnja 2021, 491–507).

траживачком подухвату. Због тога сам на конференцији коју је организовала колегиница Гордана Благојевић новембра 2021. године представила резултате истраживања прославе дечјих рођендана на зеленим површинама у граду.⁶ У питању је један од наших заједничких истраживачких подухвата који је у великој мери био проткан ентузијазмом, знањем и преданошћу Саше Крела. Овом приликом желим да нагласим да истраживања свих претходно поменутих заједничких тема не би било без Салетових инспирација и добрих вибрација, неопходних за успешан тимски рад. То је само један од повода да са овим радом, који са великом тугом завршавам сама, нашу сарадњу на симболичан начин заокружимо. Саша неизмерно хвала на изузетној колегијалности, разумевању које није било пука учтивост, драгоценим саветима, једном речју великом пријатељству које се овде не зауставља.

КАКО И ГДЕ СМО ИСТРАЖИВАЛИ?

Навели смо да су прославе дечјих рођендана у Србији остајале по страни у домаћој етнологији и антропологији.⁷ Стога нисмо били у могућности да се при нашим истраживањима дечјих рођендана у Београду почетком 21. века позивамо на резултате претходних истраживања.⁸ Према нашим сазнањима ова тема није била заступљена ни у другим, етнологији и антропологији сродним, научним дисциплинама у Србији. Пажњу смо усмерили на поједина нашој теми блиска социолошка истраживања детињства у Србији која су обављана крајем 20. и почетком 21. века. Реч је пре свега о истраживањима Смиљке Томановић (Томановић 2004; Томановић 2010) и Светлане Радовић (Radović 2014; Radović 2015, 81–97; Radović 2016, 80–102). За потребе писања овог рада нам је у првом реду било индикативно истраживање Радовићеве јер је контекстуално (уколико рођендане посматрамо као врсту дечјих слободних активности) и у погледу

⁶ Више о конференцији видети: <https://etno-institut.co.rs/конференције/онлајн-конференција-различити-идентитети-и-функције-урбаног-простора-упоредно-проучавање-прилика-у-београду-и-атини>.

⁷ У том погледу истраживање колегиница Мирославе Малешевић и Добриле Братић представља изузетак (Malešević & Bratić 1983, 87–99). Напомињемо да су нам резултати тог истраживања били посебно драгоцени.

⁸ Од посебног значаја нам је у том смислу било истраживање прославе дечјих рођендана у Скопљу које је обављала колегиница Весна Петреска из Института за фолклор „Марко Цепенков“ из Скопља (Petreska 2007, 167–176; Petreska 2008, 73–91).

хронолошког оквира блиско теми нашег истраживања. Уједно смо консултовали и радове појединих аутора који су се у својим истраживањима бавили неким од аспеката детињства из домена педагогије и васпитања (Lazarević & Malović 2017, 200–204). У контексту са темом нашег истраживања смо се при сагледавању концепта урбаних места и/или простора ослонили у првом реду на монографску студију Бојана Жикића (Žikić 2007, 73–108) и зборник радова Јасне Чапо и Валентине Гулин Зрнић (Čapo & Gulin Zrnić 2011).

У раду се анализирају прославе оних дечјих рођендана који су организовани на зеленим површинама у Београду у периоду друге деценије 21. века. Конкретно, у питању је период 2014–2018. године. На избор хронолошког оквира истраживања је у највећој мери утицало то што смо у том периоду били у могућности да присуствујемо рођенданима деце наших пријатеља и сродника. Коауторка овог рада је уједно била у прилици да у својству родитеља присуствује рођенданима школских другара свог детета. За писање овог рада је кључна емпиријска евиденција која је настала услед разговора са појединим родитељима који су организовали прославу рођендана на зеленим површинама у граду. Родитељи деце која су позивана на рођендан нису присуствовали дечјем слављу. Стога нисмо били у могућности да обавимо разговоре и са тим родитељима. Уједно наглашавамо да су прославе дечјих рођендана „на отвореном“ у Београду у тим годинама биле права реткост.⁹ Спрам тога, емпирија која је била доступна при анализи и писању рада није обимна. Из тог разлога су резултати које представљамо у раду прелиминарног карактера. То уједно значи да је с нашим истраживањем покренута једна нова антрополошка тема из домена детињства и да постоји простор за даља истраживања овде анализираних друштвених и културних пракси.

⁹ Примера ради, други разред једне новобеоградске основне школе је похађало 28 ђака и само су две ученице из тог разреда прославили рођендан на Сави (2015. године). Остали су славље организовали у играоницама или нису позивали другаре из разреда на рођендан, стога нам није познато где и како су га прославили. Сличну ситуацију бележимо и 2017. године, свега су двоје деце четвртог разреда основне школе, која се налази у насељу Степа Степановић, прославили рођендан на зеленим површинама, тачније у Кошутњаку. У трећој деценији 21. века прославе рођендана у природи, према речима родитеља, постају учестале и судећи према нашим сазнањима популарне (организују се неретко уз професионалну анимацију на сличан начин као и рођендани у дечјим играоницама). Повећаном интересовању родитеља за прославу дечјих рођендана на зеленим површинама, као и њиховом организовању једним делом допринела је и епидемиолошка ситуација у граду изазвана ковидом 19 у периоду 2020–2022. године.

Овом приликом презентујемо део резултата истраживања прославе децјих рођендана које су се одвијале на Савском кеју на Новом Београду, у шуми Кошутњак на Бановом брду и на Ади Циганлији. Савски кеј се простире уз леву обалу реке Саве у насељу Нови Београд. На том простору се осим зелених површина налазе шеталиште и бициклистичка стаза. Зелене површине су погодне за физичке активности, игру деце и опуштање.¹⁰

Кошутњак представља парк-шуму и градско излетиште. Познат је по многобројним трим и пешачким стазама кроз шуму пуну листопадног и четинарског дрвећа. Ту се налазе спортски терени, као и ски стаза. Шума Кошутњак се распростире у делу града који носи назив Баново Брдо.¹¹

Ада Циганлија је полуострво, најавећи спорстко-рекреативно-културно-забавни центар у Београду. На десној обали језера се простиру зелене површине са спортским теренима. Са леве и десне обале језера се налазе кафићи и ресторани.¹² Ада представља изузетно популарно градско излетиште.¹³

Реч је о површинама које улазе у склоп јавног градског простора. Оне нису намењене искључиво за активност деце, односно за децју игру и забаву, али се неретко користе и у ту сврху. Поменути зелене површине свакако нису осмишљене за прославе децјих рођендана, као што је то случај са комерцијализованим играоницама, било оним затвореног или отвореног типа.

Наше интересовање за истраживање прославе децјих рођендана на зеленим површинама је подстакнуто између осталог тиме што су у питању делови града који представљају јавни градски простор. Боравак на том простору је дозвољен у било које доба дана, односно није ограничен у временском погледу и не плаћа се одређена надокнада за улаз, закуп и сл. Међутим, једно је боравити на Савском кеју, у Кошутњаку или на Ади са намером да се деца играју и забаве, односно проведу слободно време, а друго је користити део тих зелених површина са намером да се прослави децји рођендан. Наиме,

¹⁰ За више информација о овом делу града видети: <https://belgrade-beat.rs/deo-grada/savski-kej>.

¹¹ За више информација о овом делу града видети: <https://www.011info.com/vodic-kroz-beograd-za/kosutnjak-park-suma-i-gradsko-izletiste>.

¹² За више информација о овом делу града видети: <https://www.adaciganlija.rs>.

¹³ Ада се уобичајено користи као скраћени назив за Аду Циганлију. Стога смо се определили за скраћен назив и у раду.

дечји рођендан се у истраживаној средини неретко перципира као веома важан догађај животног циклуса, односно догађај који је од посебног значаја за породицу и сроднике (Krel & Đorđević Crnobrnja 2017, 61–70; Krel & Đorđević Crnobrnja 2021, 493–507).¹⁴ Навели смо да су рођендани крајем прве и почетком друге деценије 21. века најчешће организовани у комерцијализованим играоницама које су се међусобно утркивале у погледу понуде анимација за забаву деце.¹⁵ У Београду постоји велики број дечјих играоница. Према нашим сазнањима, највише их је отворено управо крајем прве и почетком друге деценије 21. века (Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–150).

Прославе дечјих рођендана на отвореном анализирамо, дакле, у контексту употребе јавног градског простора за организацију догађаја који има приватни карактер. Другим речима, поставља се питање употребе јавних простора мимо њихове примарне намене.¹⁶ То уједно значи да смо пажњу усмерили ка сагледавању односа градског простора и организацијом активности у вези са прославом дечјих рођендана. У том погледу се може говорити и о контексту дечјих активности и урбаном искуству деце.¹⁷

Истраживање је било усмерено на прославу рођендана деце од 1–4. разреда основне школе. Узраст деце није случајан већ је у вези са чињеницом да смо присуствовали рођенданима деце старости 7–10 година. Наши саговорници су наводили да је поменути узраст деце идеалан за прославу рођендана у *природи*.

Избор просторног оквира истраживања није случајан. Подсећамо да су у фокусу били рођендани који су организовани на Савском кеју, у Кошутњаку и на Ади Циганлији. Током истраживања се испоставило да се дечји рођендани у *природи* најчешће прослављају управо

¹⁴ О значају прославе дечјег рођендана у периоду социјализма у појединим местима западне Србији в. Malešević & Bratić 1983: 87–99.

¹⁵ О комерцијализацији дечјих игровних активности у 21. веку в. Radović 2014.

¹⁶ О употреби и активностима које су предвиђене на овде поменутим зеленим површинама у граду судимо на основу података који су наведени на службеним интернет страницама посвећеним тим градским целинама (в. Списак извора у овом раду).

¹⁷ У вези с тим аспектом се можемо ослонити на истраживања Светлане Радовић и Бојане Богдановић. Радовићева у својој докторској дисертацији „приказује однос градског простора и детињства, са циљем сагледавања просторних могућности за реализацију дечијих свакодневних пракси и начина на који деца одговарају на макроструктуре уграђене у урбани простор“ (Radović 2014, 4). Бојана Богдановић разматра питање визуелног идентитета Београда из перспективе деце (Bogdanović 2022, 103–127).

на поменутиим зеленим површинама. Теренски рад је подразумевао примену класичних етнолошких метода истраживања – опсервација са партиципацијом и разговор са саговорницима, тј. родитељима који су организовали рођендан.

Истраживање смо обављали са намером да сагледамо друштвену и културну праксу прославе децјих рођендана на зеленим површинама у граду и то у контексту употребе јавног градског простора за организовање догађаја који има приватни карактер. У првом реду, интересовали су нас разлози за прославу рођендана у *природи* у периоду у којем су се процеси институционализације и комерцијализације детињства убрзано одвијали. Употреба зелених површина за прославе децјих рођендана се у овом раду сагледава и са намером да се са етнолошког и антрополошког аспекта покаже како путем те друштвене праксе физички простор задобија социокултурно значење.

ЗЕЛЕНЕ ПОВРШИНЕ У ГРАДУ – ИДЕАЛНО МЕСТО ЗА ДЕЧЈИ РОЂЕНДАН

У погледу одређења појмова *простор* и *место* Јасна Чапо и Валентина Гулин Зрнић скрећу пажњу на то да:

„Антропологија не обилује дефиницијама које би експлицитно дефинирале мјесто; међутим, сукладно корпусу антрополошке литературе и претежитим начинима како се у студијама истражује, расправља и промишља мјесто можемо рећи да мјесто концептуализирамо као културно значењски простор: ово поимање укључује географску ситуираност и/или физичку усидреност друштвене акције и симболичку димензију односа људи према простору и људи у простору међусобно“ (Ћапо & Гулин Зрнић 2011, 27).¹⁸

У раду смо место прославе децјих рођендана посматрали у наведеном значењу. При томе полазимо од дефиниције по којој јавни простори у граду „по својим особинама и по својој функцији служе јавној сврси, омогућују социјалну комуникацију, приступачни су и отворени свима“ (Zlatar 2008, 125, наведено према: Svirčić Gotovac 2011, 305). Карактерише их свакодневна присутност јавног живота на

¹⁸ Ауторке у том контексту напомињу да употреба термина *простор* и *место* није уједначена код свих истраживача и да се за исто или слично поимање користе различити термини (Ћапо & Гулин Зрнић 2011, 27).

њима (Svirčić Gotovac 2011, 306). Следи да јавни градски простор „није само физички и материјално обликован већ и културно и друштвено“ (Dražeta 2018, 54). У том контексту можемо говорити о културној употреби простора (Žikić 2007, 104). Зелене површине у граду се у том смислу могу уврстити у оквире дефинисаног јавног простора који има колективни, културни и симболички значај, а значења се у њега уграђују путем активности које се на тим просторима одвијају (в. Žikić 2007, 73–108; Radović 2014).

Уједно узимамо у обзир мишљење по којем јавни градски простори представљају „значајан просторни ресурс за дечје свакодневне праксе – игру, кретање, дружење“ (Radović 2014, 39).

Саговорници су за физички простор на којем се рођендан одвијао користили изразе *рођендан на отвореном* и/или *рођендан у природи*. У раду поменуте изразе користимо у истом значењу, односно за означавање рођендана на зеленим површинама у граду.

Кључно питање код истраживања тиче се избора места на којем ће се дечји рођендан прославити. Интересовало нас је зашто родитељи организију дечји рођендан на јавним површинама у граду. При томе смо имали у виду могућност сагледавања организације простора (градског) као друштвеног производа (Radović 2014, 91–18). Нас конкретно није интересовала улога рођендана у том процесу и презентацији градског простора. У фокусу су били рођендани као активност која омогућава уписивање културних садржаја у физички простор. То наравно не искључује могућност сагледавања простора као производа друштвене праксе која „истовремено структурише праксу“ (Radović 2014, 14). Наведено ставља у фокус праксу која на симболичкој равни омогућава сагледавање физичког простора као друштвеног простора (Ћаро & Gulin Zrnić 2011, 9–27; Radović 2014, 14–19), односно друштвене сцене. У вези са тим се може поставити питање како уписивање културних садржаја доприноси креирању симболичког значаја одређеног физичког простора у граду.¹⁹

Познато је да су простор и време деце у садашњости „изразито

¹⁹ Примери креирања културне сфере унутар физичког простора су анализирали кроз различите друштвене и културне праксе у Србији током 21. века и у радовима колегиница и колега из Етнографског института САНУ. Овом приликом упућујем само на неке од резултата истраживања: Lukić Krstanović 2010; Blagojević 2011; Radović 2013; Radović 2014; Zlatanović 2015; Blagojević 2017; Blagojević 2020; Aksić 2017; Bogdanović 2019.

структурисани и организовани“ (Radović 2014, 30). Осим тога, сведоци смо чињенице да се свакодневни живот данашње деце: „одвија између три институционална оквира: куће, обданишта/школе и установа за провођење слободног времена“ (Radović 2014, 30). Услед тога долази и до повећане институционализације детињства (в. Radović 2014; Lazarević & Malović 2017, 200–205).²⁰ Социолошка истраживања показују да концепт активног родитељства: „подразумева да родитељи креирају детињство своје деце од образовања и бриге за сигурност и безбедност до организације слободног времена“ (Brannen 2004) и формирања друштвених веза и контаката (Karsten 2010; Tomanović 2004, наведено према: Radović 2014, 31). Наше истраживање потврђује наведено и показује да услед: „наглашене институционализације деце слободног времена, породица представља место планирања, одлучивања и организовања свакодневног живота деце“ (Näsman 1994, наведено према: Radović 2014, 31).

Организација децијих рођендана на зеленим површинама се у том смислу може посматрати као креирање друштвене и културне праксе која на симболичкој равни може да се чита са различитих аспеката. Прославу децијих рођендана на јавном градском простору посматрамо у овом истраживању у контексту активности које су у вези са провођењем слободног времена деце у урбаним срединама. Комерцијализација јавних простора и садржаја: „које осмишљавају и уређују одрасли вођени идејом о заради коју могу остварити“ (Lazarević & Malović 2017, 200) такође се доводе у везу са институционализацијом детињства.

Према појединим социолошким истраживањима економски ресурси јесу „веома значајни за укључивање деце у различите организоване активности провођења слободног времена“ (Radović 2014, 31). Уједно је забележено „да су разлози за укључивање/неукључивање деце у ове активности повезани са схватањем природе детињства и културном логиком одгајања деце“ (Radović 2014, 31). Судећи

²⁰ Институционализација детињства представља друштвени процес који се најчешће појашњава у контексту креирања друштвене контроле над децом и њиховим активностима током одрастања путем „униформисања деце искуства и сужавања децијих хоризоната“ (Lazarević & Malović 2017, 200). То значи да друштво посредством институција, образовно-васпитних установа и образовних система утиче на социјални живот деце. На тај начин деца усвајају нове садржаје који имају за циљ друштвену контролу деце и њихово каналисање у смеру испољавања друштвено пожељних облика понашања (Tomanović 2004, 116–117). О процесима институционализације, фамилизације и индивидуализације детињства видети такође Jerončić 2015, 11–30.

према резултатима истраживања које је обављала социолошкиња Светлана Радовић у Новом Саду „значај потрошње у постмодерном друштву и препознавање деце као значајних потрошача довели су до појаве нове врсте игралишта – комерцијалних игралишта“ (Radović 2016, 88), односно комерцијалних играоница које представљају наменски простор за дечју игру (Radović 2016, 92).

Настојали смо да анализом емпиријске грађе сагледамо симболичко значење дечје „журке“ на зеленим површинама у контексту употребе јавних градских простора и уписивања културних садржаја у њих. Прослава дечјег рођендана која се организује према одређеном моделу може се посматрати као вид праћења широко распрострањене друштвене и културне праксе која је креирана у средини у којој смо истраживали (Београд) услед развоја потрошачког друштва и конзумеризма (уп. Radović 2014; Erdei 2012). У том контексту нас искази саговорника наводе на сагледавање мотива за прославу рођендана *на ошвореном*. Другим речима, постављало се питање да ли се тај модел прославе може сагледати само као настојање родитеља да се деца изместе из оквира институције дечјих играоница или је у питању исказивање отклона потрошачкој пракси и стварању економског профита путем активности које су везане за децу.²¹ Организовати дечји рођендан у играоници у том периоду није увек било могуће с обзиром на то да је за двочасовну „журку“ било потребно издвојити најмање сто евра.²² У том погледу напомињемо да родитељима са којима смо разговарали финансијски моменат није био кључан за избор прославе рођендана *у природи*. Другим речима, истицали су да им финансије нису представљале препреку да прославу рођендана организују у играоници.²³ У погледу избора места прославе рођендана, нас је интересовала могућност органи-

²¹ Више о потрошачкој пракси и остваривању економског профита у периоду развоја неолибералне тржишне економије и појаве конзумеризма у Србији в. Erdei 2008; Erdei 2012.

²² Осим тога, постојале су изузетно популарне играонице у граду за које је било неопходно извршити резервацију месец или два унапред. За прославу дечјег рођендана у таквој играоници је било потребно издвојити знатно већу суму новца од горепоменуто (в. Krel & Đorđević Crnobrnja 2017, 61–70; Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–150).

²³ На овом месту напомињемо да су сви саговорници стекли факултетске дипломе на Београдском универзитету (област друштвених, хуманистичких и техничких наука) и запослени су у приватном (телекомуникације, економија, ИТ сектор) и друштвеном сектору (образовање, технички институти). Саговорници су рођени крајем 60-их и 70-их година 20. века, одрасли и школовали су се у главном граду.

зације у приватном окружењу, тј. у кући или стану. Полазили смо од претпоставке да није увек нужно да се рођендан прослави на јавним површинама. Родитељи су у вези са тим наводили да рођендане не организују у стану из практичних разлога. У образложењу се наводи да се на рођенданску журку деце узраста 7–11 година најчешће позива већи број другара (10 и више), а понекад и цео разред. Стога у стану, али и у кући, није нимало згодно обезбедити адекватно место за деčју игру.²⁴ Поготово уколико се стамбена јединица дели са родитељима некога од супружника (тзв. вишегенерацијско домаћинство), што може да представља отежавајућу околност. Саговорници су такође наводили да живе у малом стану који не оставља простора за позивање већег броја деце на рођендан. У том погледу нису имали избора осим да организују рођендан у играоници или на зеленим површинама у граду.

Наше истраживање показује да су саговорници подржавали идеју о рођендану у *природи* сматрајући да је та врста забаве примеренија за децу из више разлога – деца бораве у природи, имају неограничен простор и време за забаву, могу сами да бирају игре којих ће се играти и сл. Упркос томе су наводили да нису сваки рођендан организовали на тај начин, већ су тако поступили свега једном или двапут и то када су деца била у нижим разредима основне школе. Томе је пре свега допринела чињеница да су деца тог узраста постигла одређени вид физичке и социјалне зрелости да могу да бораве у природи без ангажовања самих родитеља, васпитача или наставника. У вези са тим напомињемо да родитељи који су доводили децу на рођендане најчешће нису присуствовали „журки“ на зеленим површинама. О безбедности деце при игри водили су рачуна углавном родитељи слављеника и евентуално неко од њихових сродника. Рођендани су трајали два-три сата.

Родитељи који су организовали рођендан на зеленим површинама су се руководили идејом да тим путем избегну институцију деçје играонице која се према њиховом мишљењу може посматрати као вид потрошачког обрасца понашања (плаћају се закуп, аниматори,

²⁴ Емпиријски материјал показује да се рођендани деце у зимском периоду такође увек прослављају у играоницама или неким другим за ту прилику специјализованим просторима, у „Меку“, рецимо. Више о прославама рођендана у Мекдоналдс ресторанима в. Krel & Đorđević Crnobrnja 2017, 61–70; Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–150. Сличну ситуацију је забележила колегиница др Весна Петреска приликом обављања својих истраживања прославе деçјих рођендана у Скопљу (в. Petreska 2007, 167–176; Petreska 2008, 73–91).

послужење итд.). Премда тај моменат саговорницима није представљао главни повод за организовање рођендана на зеленим површинама у граду. Примарана је била жеља да се деци омогући боравак на отвореном простору, у шуми или уз реку, рецимо. Притом су се носили мишљу да ће деци таква врста дружења бити занимљивија јер им пружа другачији, креативнији вид забаве у односу на прославу рођендана у играоници. Другим речима, саговорници су прославу рођендана на зеленој површини или у шуми неретко сматрали добром приликом да се деца заинтересују за игру у природи.

Једном приликом смо присуствовали рођендану у Кошутњаку. Родитељи су настојали да заинтересују децу за играње колективних друштвених игара којих су се деца узраста од десет година најчешће играла током боравка на рекреативној настави (вучење конопца, скакање у цаку од тачке А до тачке Б, играње фудбала тако да су и девојчице укључене у игру).²⁵

Поменути рођендан је илустративан из више разлога. Показује да су улогу организатора дечјих активности на рођендану најчешће имали родитељи (уп. Radović 2014, 31–32) и да родитељи учешће деце у тим тзв. слободним активностима перципирају као „начин стицања културног капитала (Tomanić 2004)“ (наведено према: Radović 2014, 32). Тако се дешавало да се спонтана игра деце на зеленој површини или у шуми претвори у дириговану игру од стране родитеља који желе на тај начин да покажу своју бригу и брижност за децу и њихову социјализацију у друштву у којем живимо (уп. Radović 2014, 32). У том смислу се ангажованост родитеља у намери да се деци обезбеди што инспиративнија забава може тумачити као претерана и може имати супротне резултате од жељених (Radović 2014, 32–33).²⁶

У погледу избора места за прославу рођендана нас је такође интересовало – како су родитељи бирали простор за прославу рођендана, односно да ли постоје она места која су атрактивнија, када су у питању зелене површине, у односу на нека друга и на основу којих параметара су одређени простори постали мање или више омиљени за прославе рођендана. Другим речима, посматрали смо „културну

²⁵ Колективне игровне активности деце у којима учествују дечаци и девојчице заједно смо сусретали и на другим рођенданима када су се деца играла „између две ватре“, рецимо.

²⁶ На наведену претпоставку нас наводе реакције деце на рођенданима када у неком тренутку крену да одустају од играња одређене игре или једноставно не желе да учествују у игри која им се предлаже од стране родитеља, већ износе своје предлоге за дружење са вршњацима.

употребу простора“ (Žikić 2007, 104). Испоставило се да та употреба има везе са одређеним критеријумима, односно са непосредним контекстом употребе одређеног простора у граду (уп. Žikić 2007, 104).

Саговорници су наводили да се рођендани организују на зеленој површини која се налази близу места становања, вртића или школе, уколико је то могуће. На тај начин се родитељима деце која су позвана на рођендан настојало омогућити да лако и брзо стигну на место забаве. Зелене површине уз реку Саву, односно Савски кеј (у близини блока 45 и 70) представља омиљени простор на Новом Београду. Родитељи који живе на Вождовцу, рецимо, организовали су рођендан у Кошутњаку. Прославу рођендана на Ади су организовали родитељи који живе на Новом Београду и то стога што им је Ада, у погледу удаљености, ближа него Кошутњак. При избору физичког простора је и те како било важно узети у обзир природне одлике терена на којем се организује рођендан. Због тога су се бирале травнате површине довољно удаљене од реке или језера, акоје су једним делом биле у сенци дрвећа и омогућавале деци несметано кретање и играње.

Рођендан на отвореном захтева већу ангажованост родитеља детета које прославља рођендан у погледу припреме послужења, одговорности спрам безбедности деце током рођендана, као и обезбеђивања адекватних хигијенских услова и сл. Навела сам да постоји ангажованост родитеља и у погледу осмишљавања игара које могу да се понуде деци ради забаве.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Из напред наведеног следи да је прослава децјих рођендана на зеленим површинама у Београду у другој деценији 21. века била несвакидашња друштвена и културна пракса. Другим речима, такав модел прославе рођендана није био често присутан у главном граду у поменутом периоду. Судећи према емпирији којом располажемо, један од разлога је тај што децји рођендани на зеленим површинама подразумевају већи степен одговорности и обавеза родитеља, који организују славље, спрам деце која су позвана на рођендан. Родитељима слављеника је неретко била потребна помоћ сродника или пријатеља у погледу надзора над кретањем деце по травнатој површини или шумском пропланку, при послуживању и томе слично. Понекад су родитељима слављеника прискакали у помоћ и поједини родитељи деце која су била позвана на рођендан. Сагледавајући организацију децјих рођендана на зеленим површинама с тог аспекта, можемо

закључити да родитељима није увек било једноставно реализовати замишљену идеју о дечјој „журки у природи“. С обзиром на то не изненађује да дечји рођендани на зеленим површинама у граду нису били често заступљени. Према нашим сазнањима, дешавало се да родитељи организују тај тип рођендана свега једном. Евидентирали смо и примере рођендана на зеленим површинама који су организовани два пута узастопце. Година старости деце је према речима саговорника један од фактора који је утицао на то да се рођендан на зеленим површинама организује свега једном или два пута током одрастања деце, тачније у другом, трећем или четвртном разреду основне школе. Мотив за „журку на отвореном“ је увек био исти. Саговорници наводе да су се превасходно руководили мишљу да ће дечји рођендан на зеленим површинама бити оригиналнији у односу на прославе у играоницама. Судећи према томе, деца су недовољно времена проводила на зеленим површинама, што се може довести у везу са институционализацијом детињства, односно организацијом дечјих активности које су се спроводиле у оквиру комерцијализованих играоница или за дечју игру осмишљених простора на отвореном (дечји паркови у граду). У том смислу овде представљени резултати резултати истраживања иду у прилог социолошким истраживањима урбаних искустава деце у садашњости (в. Radović 2014).

Резултати истраживања воде такође запажању да прослава рођендана на зеленим површинама није била популарна због тога што се друштвена пракса попут ове није препознала као адекватна прилика за креирање друштвеног и културног капитала, као и за његову презентацију, чему су рођендани деце такође били намењени.²⁷ Организовати рођендан у *природи*, према речима саговорника, није захтевало посебно финансијско улагање, јер су се родитељи носили мишљу да боравак на зеленим површинама не треба да се претвори у „играоницу на отвореном“ пошто би тиме изгубио поенту. С обзиром на то такви рођендани нису остављали простора за употребу оних садржаја који су имали улогу исказивања друштвеног и економског капитала и моћи појединца (в. Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–150). Према, према речима саговорника, прослава рођендана у играоници има предности и у погледу могућности да се брига о деци и њиховом послуживању препусти особама које су професионално одговорне за то.

²⁷ У овом контексту се може говорити и о дечјим рођенданима као погодном начину испољавања економског и социјалног престижа (Krel & Đorđević Crnobrnja 2019, 135–150).

Судећи према нашим претходним истраживањима, родитељима је то један од кључних момената за одабир играонице као места прославе рођендана своје деце (Krel & Đorđević Crnobrnja 2017, 61–70).

Саговорници прославу рођендана на јавним површинама у граду које нису намењене организовању дејчјих рођендана нису посматрали у контексту (зло)употребе јавног градског простора за приватне догађаје. У првом плану је била намера да се избегне потрошачки образац понашања, односно да се, условно речено, буде ван контроле институције дејче играонице и свега што она са собом носи и подразумева. Упркос томе, можемо констатовати да деца „зависе од економских и културних ресурса своје породице, од спремности родитеља да троше време и новац на њихове активности (Frenes, 2004)“ (наведено према: Radović 2014, 33).

Прославе рођендана на јавним зеленим површинама представљају својеврстан вид комуникације појединаца са заједницом. Заједници се на симболичан начин шаљу поруке, рецимо о томе да је рођендан могуће прославити уз минималан трошак, али и уз веће ангажовање родитеља. Тако јавни простор, а пре свега активности које се на њему одвијају постају „алатка људске комуникације – која је у основи увек симболичка“ (Žikić 2007, 106).

Наше истраживање показује такође да „људи не комуницирају само преко простора, него и са простором“ (Dražeta 2018, 64). Дејчи рођендани у истраживаној средини се могу сагледати као један од видова друштвене и културне праксе, путем које се на симболичан начин може сагледати трансформација зелених површина у „симболичко место“ (Ћаро & Gulin Zrnić 2011, 10), односно рођендани на зеленим градским површинама показују „како се простор значењски обликује“ (Ћаро & Gulin Zrnić 2011, 10). Та пракса показује како људи обликују физички простор „према својим потребама, учитавајући различита културна значења“ (Dražeta 2018, 54). На тај начин физички простор бива претворен у културни простор (Žikić 2007, 105). Он добија:

„оно значење које му се придаје – као и свему што уђе у домен човековог живота и организовања искуства, тј. што је део културе. Природа таквог значења јесте да је у принципу контекстуално, тј. да може да зависи од одређених околности употребе онога што носи то значење“ (Žikić 2007, 105).

Дејчи рођендани организовани на зеленим површинама у граду нам то јасно показују. У том погледу би требало подвући улогу дејчјих

рођендана који су организовани на Савском кеју, јер је у питању зелена површина која се у погледу редовних садржаја који се свакодневно нуде посетиоцима видно разликује од парк-шуме Кошутњак и Аде Циганлије. У том контексту је важно констатовати да је према речима саговорника главни фактор који је утицао на избор места прославе рођендана *на отвореном* била физичка удаљеност, односно близина места прославе од места становања, а не друштвена популарност одређеног физичког простора, односно јавног градског простора.

Када је реч о дечјим рођенданима на зеленим површинама у граду можемо да констатујемо да долази до употребе јавног простора за приватни догађај који има шире друштвено значење.²⁸ Говоримо о креирању и примени културних парадигми које представљају део друштвеног и културног оквира у којем сви заједно обитавамо. Из тог разлога истраживање дечјих рођендана у урбаним срединама сматрамо посебно значајном темом за даља етнолошка и антрополошка истраживања и то не само у погледу употребе јавног простора у приватне сврхе, односно за дечју игру и забаву која није институционално организована, већ и за проучавања других аспеката ове друштвене и културне праксе, о чему сведоче и ранија етнолошка и антрополошка истраживања ове тематике у Србији.

Литература

- Aksić, Nina. 2017. "Musical Picture of Knez Mihailova Street as a Part of Belgrade's Identity Musical Diversity as Belgrade's Brand". *Etnološko-antropološke sveske* 28 (n.s.) 17: 89–108.
- Blagojević, Gordana. 2011. "From media on street and vice versa: hip hop dance in Belgrade today". In *ICTM Study Group for Music and Dance in Southeastern Europe: Izmir 2010*, eds. Elsie Ivancich Dunin and Mehmet Öcal Özbilgin, 139–146. Izmir: Ege University's State Turkish Music Conservatory and ICTM Study Group for Music and Dance in Southeastern Europe.
- Blagojević, Gordana. 2017. „Art Practices and Urban Promenades: Focusing on Belgrade's Knez Mihailova Street and Dionysiou Areopagitou Promenade in Athens". *Etnološko-antropološke sveske* 28 (n.s.) 17: 9–14.
- Blagojević, Gordana. 2020. „Урбани простор као музичка сцена: београдске приче". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 68 (1): 95–111.

²⁸ У том смислу се прославе рођендана *на отвореном* могу сагледати и кроз призму дихотомија: јавно–приватно, отворено–затворено, индивидуално–колективно.

- Bogdanović, Bojana. 2019. *Antropologija grada – političko konstruisanje prostora*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Bogdanović, Bojana. 2022. "Children's Perception of the Visual Identity of Belgrade". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXX (2): 103–127.
- Čapo, Jasna & Valentina Gulin Zrnić. 2011. *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Biblioteka *Nova Etnografija*, ur. Ines Prica, Antonija Zaradija Kiš & Tvrtko Zebec. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Institut za antropološke i prostorske studije, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Dražeta, Bogdan. 2018. „Nacrt istraživanja javnih gradskih prostora u Mostaru i Sarajevu“. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 82: 53–70.
- Đorđević Crnobrnja, Jadranka. 2022a. „In memoriam. Dr Aleksandar Krel (1968–2021)“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXX (1): 305–309.
- Đorđević Crnobrnja, Jadranka. 2022b. „Odrastanje iz antropološke perspektive – primeri iz Sofije i Beograda: uvod u temat“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXX (2): 13–18.
- Erdei, Ildiko. 2012. *Čekajući Ikea. Potrošačka kultura u postsocijalizmu i pre njega*. Beograd: Srpski Genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Erdei, Ildiko. 2008. *Antropologija potrošnje: teorije i koncepti na kraju XX veka*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Jerončić, Milica. 2015. „Savremeni koncept detinjstva: institucionalizacija, familizacija i individua(liza)cija.“ *Sinteze – Časopis za pedagoške nauke, književnost i kulturu* 8: 11–30.
- Krel, Aleksandar. 2005. *Dečije igre, tradicionalne srpske takmičarske dečije igre u Tovariševu (Bačka)*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Krel, Aleksandar & Jadranka Đorđević Crnobrnja. 2017. „Proslava dečjih rođendana u Beogradu: nekada i sada (rezultati preliminarne istraživanja).“ U *Tradicija i savremenost vo Makedonija i Srbija*, ur. Katerina Petrovska-Kuzmanova, 61–70. Skopje: Institut za folklor „Marko Cepenkov“, Skopje.
- Krel, Aleksandar & Jadranka Đorđević Crnobrnja. 2019. "The celebration of children's birthdays in Belgrade and consumer society". In *Prospects for Anthropological Research in South-East Europe*, eds. Martina Martinova & Ivana Bašić, 135–152. Moscow – Belgrade: N. N. Miklouho-Maklay Institute of Ethnology and Anthropology Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia and Institute of Ethnography Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade.
- Krel, Aleksandar & Jadranka Đorđević Crnobrnja. 2021. „Sendviči sa šunkom i narendanim kačkavaljem, Vita sok i muzika sa gramofonskih ploča: proslave

- dečijih rođendana u Beogradu u vreme socijalizma". *Etnoantropološki problemi* 16 (2): 493–507.
- Lazarević, Milijana & Marija Malović. 2017. „Institucionalizacija detinjstva u savremenom društvenom kontekstu". U *VasPITANJE danas: Kultura i vaspitanje, Nacionalni naučni skup Susreti pedagoga: VasPITANJE danas*, zbornik radova, ur. M. Stančić, M. A. Tadić & T. Nikolić Maksić, 200–204. Beograd: Pedagoško društvo Srbije i Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Lukić Krstanović, Miroslava. 2010. *Spektakli XX veka. Muzika i moć*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Malešević, Miroslava & Dobrila Bratić. 1983. „O proslavljanju dečijih rođendana". *Glasnik Etnografskog instituta SANU* XXXII: 87–99.
- Milenković Vuković, Biljana. 2022. „Bibliografija dr Aleksandra Krela". U *Antropologija sporta, igara i detinjstva. Zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021)*, ur. Bojan Žikić, Ivan Đorđević & Vladeta Petrović, 11–30. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- Petreska, Vesna. 2007. „Proslava na detski rođendani – nova forma na obrednost." *Makedonski folklor* XXXIII (64): 167–176.
- Petreska, Vesna. 2008. *Etnografija na sovremeniот semeen život vo makedonskoto semeјstvo*. Posebna izdanija knj. 70: 73–91. Skopje: Institut za folklor „Marko Cepenkov".
- Radisavljević, Katarina. 2022. „In memoriam. Dr Aleksandar Krel (1968–2021)". *Rad Muzeja Vojvodine* 64: 212–213.
- Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Radović, Srđan. 2014. *Beogradski odonimi*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Radović, Svetlana. 2014. *Gradski prostor kao okvir svakodnevnog života dece na primeru istraživanja konkretnih urbanih prostora u Novom Sadu*. Doktorska disertacija. Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet. <https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/4547/Disertacija201.pdf>. (pristupljeno 20. januara 2023).
- Radović, Svetlana. 2015. „Grad, mesto za dete ili dečje mesto – prostorni aspekti institucionalizacije detinjstva iz perspektive dece." *Krugovi detinjstva* 2: 81–97.
- Radović, Svetlana. 2016. „Igrališta – prostorni resursi strukturisane i kontrolisane igre." U *Svakodnevni život deteta*, ur. Lada Marinković, 80–102. Novi Sad: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
- Svirčić Gotovac, Anđelina. 2011. „Aspekti ugroženosti javnih prostora." U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*, ur. Jasna Čapo i Valentina Gulin Zrnić, 303–316. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Ljubljana: Inštitut za antropološke in prostorske

studije, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

- Tomanović, Smiljka. 2004. *Sociologija detinjstva. Sociološka hrestomatija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Tomanović, Smiljka. 2010. *Odrastanje u Beogradu. Oblikovanje socijalnih biografija mladih u porodici dva društvena sloja*. Beograd: „Čigoja štampa”. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Tomašević, Milan. 2022. “Upper Primary School Children’s Cosmogonic Ideas: Childhood and Space”. *Glasnik Etnografskog instituta SANU LXX (2)*: 129–151.
- Zlatanović, Sanja. 2015. „Grad u Srbiji i Bugarskoj: komparativno iščitavanje aktuelnih procesa.” *Glasnik Etnografskog instituta SANU 63 (1)*: 9–17.
- Žikić, Bojan. 2007. „Kognitivne ‘priče za dečake’: urbani folklor i urbana topografija”. Monografska studija. *Etnoantropološki problemi 2 (1)*: 73–108.
- Žikić, Bojan, Ivan Đorđević & Vladeta Petrović. 2022. „Predgovor.” *U Antropologija sporta, igara i detinjstva. Zbornik radova u čast dr Aleksandra Krela (1968–2021)*, ur. Žikić, Bojan, Ivan Đorđević & Vladeta Petrović, 7–11. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.

Извори

- Ada Ciganlija. <https://www.adaciganlija.rs> (pristupljeno 20. januara 2023).
- Onlajn konferencija. <https://etno-institut.co.rs/конференције/онлајн-конференција-различити-идентитети-и-функције-урбаног-простора-упоредно-проучавање-прилика-у-београду-и-атини> (pristupljeno 20. januara 2023).
- Košutnjak. <https://www.011info.com/vodic-kroz-beograd-za/kosutnjak-park-suma-i-gradsko-izletiste> (pristupljeno 20. januara 2023).
- Savski kej. <https://belgrade-beat.rs/deo-grada/savski-kej> (pristupljeno 20. januara 2023).

Примљено / Received: 07. 03. 2023.

Прихваћено / Accepted: 17. 11. 2023.